

ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΜΕ ΤΟ ΝΙΚΟ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ

N. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΥ, Jr.—A'

**‘Ο θάνατος για τούς μικρούς είναι τέλος,
για τούς μεγάλους ή αρχή.**

Π. Δημητρακόπουλος

Τό πνεῦμα περιχύνεται, ἀνασκαλεύει τίς λέξεις, βρίσκει καί τό κρατάει· κτίζει ἕνα γιγάντιο τοτέμ. Ἀπό κάτω μιὰ φωτιά καίει μέ τόν ἀέριο ρυθμό τῆς φλόγας. Ἡ ψυχὴ ἀναταράσσεται, συσπειρώνεται, πνίγεται. Τό σῶμα ἀδυνατεῖ ν' ἀκολουθήσῃ. Κρυώνω, μουρμουρίζω, δέν ξέρω, μὰ μέσα ἀπ' τὰ σύννεφα τῆς λευκῆς ὀπτασίας, μιὰ μορφή πλησιάζει. Δέν ξεχωρίζω τίποτε ἄλλο παρά τό στρογγυλό γέρικο κεφάλι, χωρίς ἀγκάθινο στεφάνι χωρίς φωτοστέφανο. Ξερὴ σάρκα βαθιὰ ρυτιδωμένη, μασημένη ἀπ' τὰ δόντια τοῦ χρόνου· ἄσπρα μαλλιά, παχιά φρύδια, καλόσχημη μύτη, σπαθάτο μουστάκι. Στά αὐλακωμένα μάγουλα τὰ κόκκαλα προσπαθοῦν νὰ τονίσουν τὴν παρουσία τους. Καί ὁμως μέσα στὴν ἀκτινοβολία τῶν ματιῶν του, τὴν νεανικότητα, ὀξύτητα καί διαβλητικότητα, βλέπω ξεκάθαρα, πού σπάνια ἔχουν οἱ ἀνθρώποι.

—Πῶς σέ λένε; τολμῶ.

—Καζαντζάκη Νίκο, μόνο...

—Τί εἶναι δῶ, παράδεισος γιὰ κόλαση;

—Δέν ξέρω. Ἄν οἱ ἅγιοι πηγαίνουν στὸν παράδεισο, ἐδῶ τότε σίγουρα εἶναι κόλαση.

Ναί, τὸν εἶδα καί καθὼς πλησίασε διάκρινα στὸ λαιμό του κρεμασμένο μέ χρυσὴ ἀλυσίδα τὸ MEDAILLE του· Ν. Καζαντζά-

κης 1883—1957. Ἀπ' τὴν ἄλλη ὄψη τὸ αὐγὸ, σύμβολο τῆς αἰώνιας ἀναγεννήσεως καί τὸν διπλὸ πέλεκυ.

—Μίλησέ μου γιὰ τὴν ζωὴ σου. Ἡ φωνή μου ἀντήχησε στὴν ὀμιχλώδη καταχνιά τῆς μυστηριακῆς μεταφυσικῆς σιωπῆς.

—Δέν εἶμαι Εὐρωπαῖος, γεννήθηκα ἀνάμεσα Εὐρώπης καί Ἀσίας... Δέν θυμᾶμαι τίποτα ἀπ' τὰ παιδικὰ μου χρόνια παρά μόνο τότε στὴν Α' δημοτικοῦ, ὅπου βαθιὰ ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὸ παραμῦθι τοῦ σχολείου πήρα φόρα νὰ πέσω στὸ πηγάδι νὰ δῶ καί γῶ τὴν πεντάμορφη πολιτεία τοῦ παραμυθιοῦ· εὐτυχῶς πού μέ πρόλαβε ἡ μητέρα τὴν πολλὰς φορὲς κιντύνεψα νὰ πέσω σ' ἕνα πηγάδι· ἄλλοτε αὐτὸ ἦταν «ἡ αἰωνιότητα» ἄλλοτε πάλι «ἔρωτας», «ἐλπίδα», «πατρίδα», «θεός». Ἡ ψυχὴ μου ἦταν παλαιστρα, μιὰ ἀκατάστατη, ἀνηλέγητη πάλη ἀνάμεσα στὸ πνεῦμα καί τὴ σάρκα. Καί ὅσο ἔγραφα ἔνιωθα ὀλοῦθε γύρω μου τὴν ἀόρατη παρουσία. Σάν τὸν Ἡρακλῆ, ὅταν καθόμουν νὰ σκεφθῶ, ἀναλογιζόμουν τί ν' ἀκολουθῆσω. Τὸν ἀνήφορο πρὸς τὴ σύνθεση, τὴ ζωὴ, τὴν ἀθανασία, γιὰ τὸν κατήφορο πρὸς τὴν ἀποσύνθεση, τὴν ὕλη, τὸ θάνατο; Ὁ τροχὸς ὁμως τῆς ζωῆς γύριζε, δέν περίμενε τὴν δική μου ἀπόφαση,

ἦλθε ὁ Μπέρξονας καί ὁ Ὅμηρος πρῶτα γιὰ νὰ μπολιάσουν τίς σκέψεις μου, ἀκολούθησε ὁ Δάντης γιὰ νάρθουν τέλος ὁ Νίτσε καί ὁ Βούδας, πού μέ μπέρδεψαν περισσότερο στὴν πλεκτάνη τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως. Στίς 25 τοῦ Αὐγούστου μήνα ἦταν γιὰ μένα ἡ μεγαλύτερη γιορτὴ. Γιόρταζα ἐκεῖνον, τὸν Νίτσε. Ἀκόμα θυμᾶμαι τὸ ἀληθινὸ δράμα στὴ Μόσχα ἐκεῖνου τοῦ βροχεροῦ πρωῒνου, ὅπου στὸ πάρκο, καθισμένος ἀνάλαφρα, αἰσθάνθηκα τὸ ὑγρὸ χυῶτο του στὸ σβέρκο μου νὰ πέφτη σάν τὴν αὔρα. Καί ἀπὸ τότε ἡ ὑγρασία αὐτὴ πού μοῦ ἐνεφύσησε ξεχύνεται καί πλημμυρίζει κάθε γραφομένο μου. Στὸν Βούδα ἔφαξα νὰ βρῶ κάποια λύτρωση τοῦ ἀδιέξοδου πού εἶχα ὀδηγηθῆ, χωρίς νὰ τὸ θέλω. Τελικὰ κάτι βρήκα χωρίς νὰ ξέρω ἂν αὐτὸ ἦταν ἐκεῖνο πού ζητοῦσα. Ἀκόμη δέν μπορῶ νὰ λησμονήσω τὸ μεγάλο θεριό, γιὰ τὸ ὁποῖο τόσο πολὺ μόχτησα, τὴν Κρήτη, πού ἔκαμε πολλοὺς ἥρωες καπετὰν Μιχάληδες. Ἦταν κι αὐτὴ ἕνα κομμάτι ἀπ' τὴ ζωὴ μου.

Οἱ λέξεις βγαίνουν ἀργὰ σὰ νότες ἀποσυνθέσεως χωρίς βιάση σὲ μιὰ προδικασμένη σειρά. Καθὼς τὸν βλέπω νὰ μιᾶ ἔτσι ἤρεμα στὴν μνήμη μου ἔρχεται ἡ ἀβεβαιότητα τῆς Ἀσκητικῆς του, τοῦ μύθου τοῦ Σισύφου ἀπὸ τὸν

Καμύ (ἀλήθεια πῶς τὸν ξέχασε;). Θάνατος, ἀγχος, φόβος, σκληρότητα, πῶς πέρα τὸ χάος, ὁ γκρεμός· θὰ τρέξη πάλι ὁ Χριστὸς νὰ τὸν σώσει ὅπως τὸ πρόβατο ; Δὲν ξέρει καὶ ἀμφιβάλλει, πνίγεται στὴν αἰωνιότητα. Ἀφήνεται στῆς καρδιάς τὸ γοργὸ ρυθμὸ, ρυθμίζοντας τὸ βηματισμὸ του σ' αὐτῆς τὸ χτυποκάρδι· ἐδῶ τὸ πηδάλιο κρατεῖ ἡ ψυχὴ, ἐκεῖ τὸ πνεῦμα. Ἐκεῖ ψηλά στὴν αἰθέρια κατάσταση τὸν βλέπω τόσο διαφορετικὸ, σχεδὸν ἀγνώριστο. Καὶ συνεχίζει νὰ μιᾶ γιὰ τῆς ζωῆς του τὸ ἔργο.

—Αὐτοκριτική, ἀλήθεια πόσο εὐκόλα τὴν κάνεις ἐδῶ μακριά. Ὁ ἄνθρωπος πάντα φοβᾶται τὴν ἀλήθεια ἐνόσο ἔχει τὴν ἀνάγκη τῆς ὕλης· ἀγαπᾶ τὸ σῶμα του γιὰ τὴν ἰκανότητα νὰ διαλέγῃ τὴν πόρτα τοῦ παράδεισου γιὰ τῆς κολάσεως. Ὅμως ὁ ἄνθρωπος εὐκόλα ξεετάζεται σὰ σύνολο καὶ πῶς δύσκολα σὰ μονάδα· καὶ σὰ νὰ συλλαμβάνῃ τὴς σκέψεις μου συνεχίζει. Δὲν θὰ κρίνω τὸν ἑαυτὸ μου ἀλλὰ θὰ πῶ τί εἶχα σκοπὸ νὰ κάνω. πῶς ἤθελα τὸ πρέπει.

Σήμερα γιὰ νὰ βρῆς ἕναν στοχαστὴ χρειάζεται νὰ ψάξῃς μὲ τὸ λυχναρί τοῦ Διογένη. Αὐτὸς εἶναι ἕνας ἄνθρωπος πού στὰ μύχια τῆς καρδιάς του ἔχει μιά πληγὴ πού αἱμορραγεῖ κάθε τόσο καὶ γεμίζει ἀσφυκτικὰ τὸ κεφάλι του μὲ ἰδέες πού ἔχουν τὴν τάση νὰ ἐκραγοῦν. Ἡ ἐκρηξὴ πού ἐπακολουθεῖ εἴτε ἀπορροφᾶται ἀπὸ τὴ λογικὴ—Μπύχνηρ—εἴτε ἀπὸ τὴ θρησκευτικὴ συνείδηση—Ἀβερρόης—εἴτε ξεσπᾶ σὲ ἀκατάσχετη συγγραφὴ, δῆθεν

παρότρυνση πρὸς τὴ λαϊκὴ μᾶζα, ἐνῶ εἶναι ξέσπασμα τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ τοῦ συγγραφέα—Κατσαούνης—καὶ τέλος ὑπάρχει ἡ περίπτωση νὰ ἐκραγοῦν μέσα στὸ ἴδιο τὸ άτομο—Καβαμπάτα.

Ἀνῆκα καὶ γὰρ σ' αὐτὴν τὴν μικρὴ ὁμάδα, πολεμῶντας νὰ ἐμφυτεύσω στὴν ἀνθρωπότητα μερικές ἐξαγνισμένες ἰδέες. Καὶ ὁ καλύτερος τρόπος ἦταν νὰ μιλήσω ἀπλά, μόνο αὐτὰ καταλαβαίνει ὁ λαὸς καὶ ὄχι τὴ βαρύνουσα φιλοσοφία τῆς θεωρίας. Μία σχολαστικὴ φιλοσοφία τῆς ζωῆς εἰδικὰ τῆς Κρητικῆς πού τόσο στενὰ συνδέθηκα. Θυμᾶμαι ὦρες-ὦρες τὸ Μιχάλη καὶ θαυμάζω τὴ δύναμη τοῦ ἀνθρώπου, τὸ Χριστὸ στὸν «τελευταῖο πειρασμό» καὶ ἐκστασιάζομαι ἀπ' τὸ θεϊκὸ μεγαλεῖο. Ἀπ' τὴν πλευρά του ὁ ἄνθρωπος ἔχει δύο ἀνώτατες ἠθικὲς ἀρχές, τὴν εὐθύνη καὶ τὴν θυσία. Κάθε στιγμή πρέπει νὰ εἴμαστε ἕτοιμοι νὰ δώσουμε ἀναφορά. Ἡ ζωὴ εἶναι ὄργανο τοῦ θεοῦ πού πολεμᾶ γιὰ λευτεριά. Πιάσου καὶ σὺ ὅπως ὁ Θεὸς ἀπ' τὴν ὕλη καὶ πολέμα μαζί του· ἡ ἀνώτατη ἀρετὴ εἶναι νὰ μάχεσαι γιὰ λευτεριά, χωρὶς νὰ ξέρῃς ἂν θὰ νικηθῆτε ἢ νικήσετε. Ξαναθυμᾶμαι τὰ λόγια πού μ' αὐτὰ ἐκλείσα τὴν Ἀσκητικὴ· μακάριοι ὅσοι ἀκοῦν καὶ χύνονται νὰ σὲ λυτρώσουν. Κύριε, καὶ λὲν «ἐγὼ καὶ σὺ μονάχα ὑπάρχουμε», μακάριοι ὅσοι σὲ λύτρωσαν καὶ σμίγουν μαζί σου καὶ λὲν «ἐγὼ καὶ σὺ εἴμαστε ἕνα», τρισμακάριοι ὅσοι κρατοῦν καὶ δὲ λυγοῦν ἀπάνω τους τὸ μέγα ἐξαισιο, ἀποτρόπαιο μυστικὸ «καὶ τὸ ἕνα τοῦτο δὲν ὑπάρχει». Γιὰ τὸν Θεὸ μὲ ἐπηρέασαν ὁ Νίτσε καὶ ὁ Βούδας καὶ ὁμοίως ἐγὼ τὸν βλέπω κάθε μέρα στὸν δρόμο καὶ

τὸν χαιρετῶ—θυμήθηκα τὸν Gibran—μὲ ἀντιχαιρετᾶ μὲ ἕνα φωτεινὸ μειδίαμα σὰ νὰ μοῦ λὲθ «κουράγιο». Νοσταλγῶ συχνὰ ἐδῶ μακριὰ τὴς ρομαντικῆς βραδιῆς τοῦ Ζορμπᾶ καὶ τὸ ἱερὸ ἐκεῖνο θυμιατῆρι τῆς Νεμέσεως τὸ σαντούρι. Ἀλήθεια τί ἄνθρωπος κι αὐτός, ἡ πῶς πλατιά ψυχὴ, τὸ πῶς σίγουρο σῶμα, ἡ πῶς λεύτερη κραυγὴ πού γνώρισα στὴ ζωὴ μου.

Πολέμησα καὶ γὰρ γιὰ τὴν ἐνῶ σάρκωση τῆς ἐλευθερίας—Heisig—καὶ τὴν ἀλήθεια. Φώναξα Veritas Veritas—καὶ μὲ καταδίωξαν, ὁ λαὸς ἔχει μάθει νὰ φοβᾶται τὴν ἀλήθεια, κάθε ἀντίδραση σημαίνει ἀναρχία καὶ καταδικάζεται. Προσπάθησα ν' ἀπολύσω τὰ δεσμά τοῦ περιβαλλοντισμοῦ.

Ἦθελα νὰ ὑποδείξω ἕνα μονοπάτι γιὰ τὴν ἀλήθεια. Δὲν ξέρω ἂν τὸ πέτυχα, ἀρκεῖ ὅμως πού προσπάθησα καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ σπουδαιότερο. Μετὰ ἤρθε τὸ τέλος, κάπως διαφορετικὸ ἀπ' αὐτὸ τοῦ Μανολιοῦ, πολεμῶντας μέχρι καὶ τὴν τελευταία στιγμή. Ὅταν δὲν ἐλπίζῃς κάτι, χαίρεσαι διπλά ἅμα ἔλθῃ. Καὶ γὰρ ἀκόμα περιμένω τὴ δικαίωση, ὄχι τὴ δική μου ἀλλὰ ἐκείνου πού πίστεψα. Δὲν ἐλπίζω ἀλλὰ τὴ πιστεύω...ἀντίο καὶ καλὴ ἀντάμωση.

—Ἀντίο καὶ εὐχαριστῶ (δὲν ξέρω γιὰτί εὐχαρίστησα).

Στὰ τελευταία του λόγια μοῦρθε ἔτσι αὐθόρμητα ὁ στίχος ἀπὸ τὸ ποίημα τοῦ Δροσίνη :

Πίστη ἔχεις, ὅταν κάθε σου ὄνειρο τὸ ἀνάφτης στὸ βωμὸ τῆς τάμα, κι ἂν κάποιο τάμα σου εἶναι ἀδύνατο προσμένῃς νὰ γενῆ—τὸ θάμα.

Καὶ χαμογέλασα καθὼς τὸ ἀπήγγειλα μεγαλόφωνα καὶ τότε κατάλαβα γιὰτί τὸν εὐχαρίστησα.